

Вікторія Генріхівна **ВАСІНА**

старший викладач, Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5291-5558>
e-mail: victoriya2048@ukr.net

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧОГО КОШИКА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті розглянуто актуальні і дискусійні питання формування споживчого кошика в сучасній Україні. Проаналізовано зміст поняття споживчого кошика та прожиткового мінімуму українця, окреслено їх взаємозалежність. З'ясовано, що прожитковий мінімум є базовим державним індикатором соціального стандарту, на підставі якого держава визначає соціальні гарантії доходів населення. Констатовано, що значення споживчого кошика в економічно-соціальній сфері, полягає в тому, що його показники використовуються у розрахунку системи заходів із підвищення рівня життя населення.

Ключові слова: мінімальна заробітна плата, споживчий кошик, прожитковий мінімум, соціальні стандарти

ВСТУП

Відомо, що українська економіка залежить від значної кількості економічних факторів і складових. Чим вищий розвиток економіки, тим буде вищий рівень життя населення. Однією складовою економіки є споживчий кошик. Методика його формування є актуальним питанням, тому що саме на основі споживчого кошика розраховується прожитковий мінімум для громадян, а також розмір пенсій, соціальних пільг та інших виплат. Споживчий кошик як в нашій країні, так і в Європі формує уряд.

Відомо, що споживчий кошик – це набір товарів і послуг, необхідних для задоволення першочергових потреб людини в середньому за рік. Він включає продуктивний та непродуктивний складники і використовується для розрахунку мінімального споживчого бюджету та прожиткового мінімуму, виходячи з вартості споживчого кошика у дійсних цінах.

Споживчий кошик – це своєрідний індикатор для розуміння того, яку допомогу уряду потрібно надавати незахищеним верствам населення.

В європейських країнах розрахунки для споживчого кошика беруться від середньої зарплати та рівня цін на товари, а також враховується рівень інфляції та інші показники економіки.

Вчені зауважують, що прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального складу непродовольчих товарів та мінімального переліку послуг, необхідних для задоволення основних соціальних потреб особистості [1, с. 3].

Для прожиткового мінімуму характерні такі складники: фізіологічний та соціальний мінімум потреб людини. Фізіологічний мінімум – це вартісне вираження матеріальних або ідеальних явищ, які мають вагомe значення для людини, заради якого вона живе. Згідно зі світовим досвідом науковців фізіологічний мінімум становить 85-87 % загального прожиткового мінімуму, а решта припадає на соціальну частину, – тобто певний набір духовних цінностей мінімально прийнятого рівня життя.

У розвинених європейських країнах питання захисту прав населення вирішувалися через мінімальні соціальні стандарти країни. Зокрема, шляхом встанов-

лення законодавчими та іншими правовими нормами мінімальних рівнів соціальних гарантій для різних груп населення. Як показує практика, встановлений прожитковий мінімум – це головний показник оцінки рівня життя всього населення країни, а також індикатор встановлення мінімальних розмірів пенсій, заробітних плат та інших виплат населенню. Базовим економічним показником є величина прожиткового мінімуму населення, і відповідно в основі цієї величини рахується вартість споживчого кошика.

Чимало наукових праць приділяється вивченню і дослідженню економічному розвитку соціальної сфери України, а саме рівнів соціальних стандартів і захищеності верств населення. Варто відзначити наукові праці вітчизняних вчених, які приділили значну увагу цій проблемі: Д. Богиня, О. Грішнова, М. Шаповал, В. Гройсман, А. Колот, Л. Денісова, В. Вітер, М. Шаповал, О. Варецька, О. Стефанів, О. Ковальчик та ін.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В основі дослідницького інструментарію – проблема та порівняльно-економічна методика дослідження, яка використана для з'ясування процесу формування споживчого кошика в сучасній Україні, висвітлення поглядів сучасних економістів на його природу та ключові ознаки. Важливе значення для розв'язання завдань дослідження становили термінологічний, системний методи, метод класифікації, а також загальнонаукова дослідницька методологія.

Запропонувати детальну оцінку ситуацій, що склалися на ринку товарів і послуг, а також дізнатися купівельну спроможність населення, дає дослідження споживчого кошика українців, який співпадає (не співпадає) з прожитковим мінімумом.

Тому **МЕТА** статті – дослідження теоретичних і практичних аспектів формування споживчого кошика та окреслення його економічного значення в сучасному суспільстві.

РЕЗУЛЬТАТИ

Незважаючи на всю важливість проведених досліджень, проблеми із споживчим кошиком та його соціально-економічне значення залишаються актуальними і потребують додаткових досліджень. На сьогодні в Україні, через нестабільну економічну ситуацію та високий рівень інфляції, постає питання не-

відповідності розмірів мінімальних державних гарантій реальним споживацьким потребам і купівельній спроможності верств населення.

Прожитковий мінімум – це важливий інструмент для держави, тому що саме на нього орієнтується уряд у визначенні мінімальної заробітної плати українців. Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних потреб особистості [1, с. 3].

Прожитковий мінімум – базовий державний індикатор соціального стандарту, на підставі якого держава визначає соціальні гарантії доходів населення, а також охорони здоров'я, освіти та житлово-комунального та побутового обслуговування громадян України.

Визначення прожиткового мінімуму проводиться нормативним методом із розрахунку проживання однієї людини на місяць, а також окремо до тих, хто належить до основних груп населення, а саме діти віком до 6 років та від 6 до 18 років, працездатні особи, особи, які втратили працездатність [1].

У розрахунку прожиткового мінімуму використовується Постанова Верховної Ради «Проблеми формування прожиткового мінімуму в Україні» [9].

Розрахунок прожиткового мінімуму також включає в себе: розроблення споживчого кошика, який містить всі необхідні продукти для мінімальних потреб життєдіяльності людини; визначення коефіцієнтів для кожного товару у складі споживчого кошика; обчислення вартості споживчого кошика на основі щомісячної реєстрації на товари та послуги; формування структури прожиткового мінімуму (співвідношення у структурі продуктів харчування, непродовольчих товарів та оплати комунальних послуг).

Ми вже знаємо, що споживчий кошик – це набір продуктів, товарів, що характеризує рівень і структуру річного (місячного) проживання людини, або цілої родини. Використовується для розрахунку прожиткового мінімуму, виходячи з вартості діючих цін кошика [3, с. 176].

Характеристика споживчого кошика та його складників обов'язково повинна враховувати: наукові рекомендації з мінімальних обсягів споживання товарів і послуг, необхідних для забезпечення життєдіяльності людини; фактичний обсяг споживання товарів у малозабезпечених родинах; склад населення, розмір і структура сімей та рівень доходів [5, с. 231].

Значення споживчого кошика в економічно-соціальной сфері полягає в тому, що споживчий кошик використовуються у розрахунку системи заходів із підвищення рівня життя населення, виявлення вагомих напрямків надання соціальної допомоги малозабезпеченим верствам населення, оптимізації витрат бю-

джету.

Розрахунок споживчих кошків здійснюється з урахуванням різних факторів. Чим більше розвинута економіка країни, тим вищий набір товарів у споживчому кошику, вищий прожитковий мінімум, і набагато кращий рівень життя.

На жаль, в нашій країні мінімальна заробітна плата не дає можливості пересічному громадянину почувати себе економічно захищеним. Причини бідності в Україні мають економічну спрямованість, тому що споживчий кошик і прожитковий мінімум не мають співвідношення з цінами на товари та послуги, і насамперед з оплатою комунальних послуг. Чимало людей оформлюють допомогу від держави у розмірі субсидій для того щоб сплачувати комунальні послуги, особливо в зимовий період.

Але суттєве значення має і недосконалість чинних норм у сфері соціального забезпечення та порушення законодавчих актів. Кожна держава відповідно до своїх економічних можливостей визначає свій споживчий кошик як економічний, так і соціальний норматив.

З огляду на те, що соціальний кошик державами переглядається не часто, складовий (базовий) набір товарів суттєво впливають на життя кожного громадянина. Треба зазначити, що вартість споживчого кошика розраховується, виходячи із розміру мінімальної заробітної плати, їх купівельної спроможності та отриманих ними соціальних допомог.

Із 1 січня 2021 р. мінімальна заробітна плата зростала впродовж року, як і було закладено у Законі № 1082 «Про державний бюджет на 2021 рік» від 15.12.2020 р.

Як ми бачимо з наведених даних мінімальна заробітна плата у грудні 2021 р. складала 6500 грн, що на 3,01 % більше, ніж в січні цього ж року, і на 64,2 % вище, ніж була мінімальна заробітна плата у грудні 2018 році 4173 грн (табл. 1).

Також виріс прожитковий мінімум з 1921 грн (грудень 2018 р.) майже на 80 %: 2393 грн (грудень 2021 р.). Але, на жаль, таке підвищення рівня мінімальних доходів, призвело до підвищення цін на товари, а також комунальні послуги. Щоправда, дуже великого стрибка цін та інфляції, як прогнозували, не відбулося. Звичайно, що мінімальна заробітна плата у розмірі 6000 грн (до 2022 р.) не дає достатнього гідного рівня життя, який би хотів кожен громадянин країни.

Так, виріс прожитковий мінімум на одну особу і для основних соціальних груп населення, але він теж дає можливість зводити «кінці з кінцями», тобто задовольняти необхідні потреби людини.

Отже, порівняно із 2018 р., коли мінімальна заробітна плата складала 4173 грн, а вартість продуктового кошика 1620 грн, що складало 92 % від рівня прожиткового рівня, у 2021 р. ситуація покращилася. Так, з мінімальною заробітною платою у розмірі 6000-6500 грн споживчий кошик складає 2122 грн, що складає 86 % від рівня прожиткового мінімуму громадян.

Таблиця 1 – Мінімальна заробітна плата українців

Місяць	2021
Січень – червень	6000 грн
Липень – серпень	6000 грн
Вересень – листопад	6000 грн
Грудень	6500 грн

Тепер детальніше розберемо склад споживчого кошика в Україні на 2021 р. У складанні споживчого кошика беруться не окремі види та марки продуктів і товарів, а спрощенні (усередненні) товари груп.

Параметр розраховується, виходячи з трьох основних компонентів:

1. Основний відсоток від вартості кошика припадає на продукти харчування. Для більшості громадян України більша частина сімейного доходу використовується на їжу. І це зрозуміло.

2. Ліки, предмети побуту, взуття, ремонт сантехніки, меблів.

3. Сімейний відпочинок, освіта дітей. Також сюди відносять оплату пального на приватний транспорт та оплата комунальних послуг [4, с. 144].

Треба мати на увазі, що для різних верств населення урядом розраховуються свої норми споживання, тому вартість кожного кошика працюючого громадянина буде відрізнятися від вартості кошика дітей або пенсіонера. Давайте подивимося, що собою являє споживчий кошик на 2021 р. для дорослої працюючої людини.

Із продуктів споживання у переліку наведено основні продукти харчування (з розрахунку споживання 1 кг на 1 рік): хліб пшеничний (52), хліб житній (28), борошно (7,9) макаронні вироби (4), м'ясо, та м'ясні продукти (60), соняшникова олія (5,1 л), цукор (23), яйця (шт.) 365, риби трохи більше 20 кг, картопля (93,7), капуста (21,9), помідори (21,9) фрукти, ягоди (60), кондитерські вироби (6,1), сіль (3,3), молочні продукти (понад 200). Якщо розбити ці норми на дні, то вийде сувора картина жорсткої економії. З наведених продуктів можна скласти повноцінне меню на день, але їх розрахункову кількість неможна назвати достатньою для працюючої (фізично важко) дорослої людини. Приблизно така ж картина із товарами першої необхідності.

Далі наведено непродовольчі товари та товари першої необхідності на одну людину споживчого мінімуму на 1 рік: миючі засоби (мило) – 250 г, пральний порошок – 500 г, шампунь (250 г) – 2 шт.; засоби гігієни: тубик зубної пасти, зубні щітки – декілька штук; предмети санітарії та ліки: вата (250) – 4 шт., бинт – 3 шт., валідол (10 шт.) – 5, корвалол (краплі) – 1 флакон, парацетамол – 10 таблеток.

Також споживчий кошик включає в себе послуги, такі як: похід в перукарню – 5 разів на рік, поїздки на присадибні ділянки (приміським транспортом), та відвідування культурних заходів – 2 рази на рік. Погодьтеся, цього також мало для забезпечення гідного рівня життя. Чому так?

Згідно із Законами України переглядати і затверджувати споживчий кошик потрібно не менше ніж 1 раз на 5 років. Аналізуючи споживчий кошик населення України, можна зупинитися на основних недоліках, які негативно впливають на прожитковий мінімум.

Мова йде про те, що набір споживчого кошика є відірваним від реальних цін в магазинах і потреб населення; дуже повільні дії Уряду стосовно гарантій і захищеності верств населення (зокрема пенсіонерів, малозабезпечених громадян, тощо); не враховуються сьогоденні реалії стосовно набору продовольчих та промислових товарів, а також послуг (покупка техніки, ремонт квартир тощо); невідповідна вагова складова набору продуктових товарів; невідповідність споживчого кошика нормам споживання, яка рекомендована українським Науково-дослідним інститутом гігієни харчування Міністерства охорони здоров'я України. Рівень норм споживчого кошика нижчий на 30 %, ніж в європейських країнах [1]. Найкраще за гарантованою оплатою праці, належним рівнем життя відчують себе громадяни Норвегії, Австралії, Люксембургу, Монако та Бельгії.

Така невідповідність, по-перше, пояснюється тим, що Україна займає одну з найнижчих позицій за рівнем заробітних плат у світі. Тобто мінімальна заробітна плата різнилася до розвитку економіки. І це пояснює те, що вміст споживчого кошика в Україні не відповідає потребам часу і людини.

Можна зробити висновок, що споживчий кошик має велике значення в економічному житті громадянина України. Але з огляду на те, що споживчий кошик не відповідає вимогам сучасного життя, це приводить до фізичного та морального виснаження людини. Тому нашому Уряду необхідно ретельно переглянути і змінити розрахунки прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, що тягнуть за собою споживчий кошик і в результаті збільшують гідне життя кожного Українця [2, с. 38].

Хоча, згідно з інформацією, що зазначена у відкритих джерелах, прожитковий мінімум на одну особу у 2022 р. становитиме (табл. 2).

Підвищення рівня життя всього населення – це мета будь-якої прогресивної, високорозвинутої держави. Наша держава повинна піклуватися за кожного громадянина, тобто створювати гідні умови для благополучного, довгого життя людини, шляхом економічної стабільності у державі та захищеності всіх верств населення (табл. 2).

Стосовно строків перезатвердження вмісту споживчого кошика, то термін його перезавантаження має бути скорочено до 2-3-х років, оскільки зміни у структурі споживання для цих наборів відбуваються швидше [3].

ВИСНОВКИ

Можемо констатувати, що споживчий кошик – це гарантія розвитку держави як в соціальному, так і в економічному вимірах. Чим вищий рівень життя населення цієї країни, тим краще працює економіка і розвивається країна.

Таблиця 2 – Прожитковий мінімум на одну особу в Україні

	2022 рік		
	3 січня	3 липня	3 грудня
Прожитковий мінімум, грн: на одну особу	2393	2508	2589
Для дітей віком до 6 років	2100	2201	2272
Для працездатних осіб	2481	2600	2684

Резюмуючи, необхідно зазначити, що Україна, на жаль, за економічним розвитком і соціальних гарантіям належить до бідних країн світу. Тобто одним з критеріїв, за яким визначають рівень життя населення і соціальні гарантії держави, є споживчий кошик: набір продовольчих товарів та предметів першої необхідності, що дає характеристику рівня і структури річного проживання окремої людини або її сім'ї.

Поняття споживчого кошика і прожиткового мінімуму взаємопов'язані. Прожитковий мінімум визначається на основі споживчого кошика, вартість якого впливає на формування бюджету України.

Для покращення соціальних гарантій життя Уряду необхідно: переглядати нормативну структуру рівня життя населення; зробити розрахунок прожиткового мінімуму і мінімальної зарплати, пенсій, згідно з реальною ціновою політикою у магазинах; збільшити перелік товарів і послуг відповідно до потреб кожної групи населення (працюючих, пенсіонерів тощо).

Для гідного рівня життя українців потрібно значно підвищити мінімальну заробітну плату, частіше переглядати та розширювати асортимент продуктів споживчого кошика, що сприятиме зростанню внутрішнього попиту і перерозподілу національного продукту.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про державний бюджет на 2021 рік» від 15.12.2020 року № 1082. URL: <http://search.ligazakon.ua/ldoc2.nsf/link1>
2. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р. № 966-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>
3. Бардакова С.М., Ховрак І.В. Прожитковий мінімум як ключовий соціальний норматив. *Проблеми функціонування та розвитку інноваційної структури: європейський вектор та можливості: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції* (Львів 14-16 травня 2015р.). Львів, 2015. С. 38-39.
4. Яременко Л.М. Соціально-економічне значення споживчого кошику в Україні. *Економіка і суспільство. Мукачівський Державний університет*. 2018. № 15. С. 634-639.
5. Ляховець В. Дірки споживчого кошика. *Час Київщини*. URL: <http://chask.net/?p=43971>
6. Бондарчук К.П. Прожитковий мінімум як критерій встановлення соціальних стандартів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 4. С. 174-179.
7. Єгоров Б., Мардар М. Стан харчування населення України. *Товари і ринки*. 2011. № 1. С. 140-147.
8. Постанова Верховної Ради України від 19.05.2020 р № 620- IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620-IX#Text>

References

1. Law of Ukraine "On the State Budget for 2021" of December 15, 2020, № 1082. URL: <http://search.ligazakon.ua/ldoc2.nsf/link1> (in Ukrainian).
2. Law of Ukraine "On the subsistence level" of July 15, 1999 № 966-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (in Ukrainian).
3. Bardakova S.M., Khovrak I.V. Subsistence level as a key social norm. *Problems of functioning and development of innovation structure: European vector - and opportunities: abstracts of reports of the III International scientific-practical conference* (Lviv, May 14-16, 2015). Lviv, 2015. pp. 38-39 (in Ukrainian).
4. Yaremenko L.M. Socio-economic significance of the consumer basket in Ukraine. *Economy and society. Mukachevo State University*. 2018. № 15. pp. 634-639 (in Ukrainian).
5. Liakhovets V. Holes in the consumer basket. Time of Kyiv region. URL: <http://chask.net/?p=43971> (in Ukrainian).
6. Bondarchuk K. P. Subsistence level as a criterion for establishing social standards. *Formation of market relations in Ukraine*. 2017. № 4. pp. 174-179 (in Ukrainian).
7. Yehorov B., Mardar M. Nutrition of the population of Ukraine. *Goods and markets*. 2011. № 1. pp. 140-147 (in Ukrainian).
8. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of 19.05.2020, № 620-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620-IX#Text> (in Ukrainian).

Viktorii VASINA

senior lecturer, Institution of higher education "Open International University of Human Development "Ukraine" Economics and Law Institute of Poltava

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5291-5558>

e-mail: victoriya2048@ukr.net

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF CONSUMER BASKET FORMATION IN MODERN UKRAINE

The paper considers topical and debatable issues of consumer basket formation in modern Ukraine. The content of the concept of consumer basket and subsistence level of Ukrainians is analyzed, their interdependence is outlined. It was highlighted that terminological, systematic methods, classification method, as well as general scientific research methodology were important for solving research problems.

It was found that the subsistence level is the basic state indicator of the social standard, on the basis of which the state determines social guarantees of income, as well as health care, education and housing and communal services. The attention is drawn to the fact that the causes of poverty in Ukraine are economic, because the consumer basket and the subsistence level are not related to the prices of goods and services, but primarily to the payment of utilities. It is emphasized that when compiling the consumer basket, not individual types and brands of products and goods are taken into account, but simplified (averaged) products of groups. It was stated that the set of the consumer basket is detached from the real prices in stores and the needs of the population. It is concluded that the consumer basket is a guarantee of state development in both social and economic dimensions. The higher the standard of living of the country's population, the better the economy works and the country develops.

It is emphasized that when assembling a consumer basket, not individual types and brands of products and goods are taken into account, but simplified (averaged) goods of groups. It is stated that the modern set of the consumer basket is divorced from the real prices in stores and the needs of the population. It is concluded that the consumer basket is a guarantee of the development of the state in both social and economic dimensions. The higher the standard of living of the country's population, the better the economy works and the country develops.

Keywords: minimum wage, consumer basket, subsistence level, social standards